

VÅRDPROGRAM
Möja kyrkogård,
Stockholms stift

2025-04-02

UPPDRAG	
Uppdragsnamn:	344266
Titel på rapporten:	Vårdprogram, Möja Kyrkogård, Stockholm
Version:	Slutversion
Datum:	2025-04-02
MEDVERKANDE	
Beställare:	Djurö, Möja och Nämdö församling
Kontaktperson:	Isabelle Öberg
Uppdragsansvarig:	Sara Lindeberg, byggnadsantikvarie
Handläggare:	Annika Alexander, byggnadsantikvarie Annika Söderberg, landskapsarkitekt
Kvalitetsgranskning:	Tove Nyhlén, byggnadsantikvarie och konservator
Övrigt:	<i>Bilder är tagna av Tyréns Sverige AB om inget annat anges.</i>

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	4
Bakgrund	4
Syfte.	4
Läsanvisning.....	4
Metod och källor.....	4
Fastighetsuppgifter.....	4
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	5
Kulturmiljölag (KML)	5
VÄRDEBÄRARE MÖJA KYRKOGÅRD.....	6
Kyrkomiljö	6
Kyrkogården	6
KRONOLOGI	7
ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ	8
KYRKOMILJÖN	9
Kyrkogårdens funktion som begravningsplats	9
En kyrkogård i skärgården	10
KYRKOGÅRDEN	11
Omgärdning - Murar	11
Entréer - Stolpar och grindar	14
Träd, buskar och häckar på kyrkogården	16
Markläggning, gångsystem och berg i dagen	19
Gravkvarterens karaktär och gravvårdar	21
Bårhus	24
KÄLLFÖRTECKNING.....	25

INLEDNING

BAKGRUND

Tyréns har fått i uppdrag av Djurö, Möja och Nämndö församling att uppdatera församlingens vård- och underhållsplan, numera kallat för vårdprogram, för Möja kyrkogård. Enligt Riksantikvarieämbetets föreskrifter för kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2) ansvarar ägare till begravningsplatser som omfattas av bestämmelser i kulturmiljölagens (KML) 4 kapitel för att det finns en vård- och underhållsplan.

SYFTE

Syftet med vård- och underhållsplanen är att den ska vara ett redskap i förvaltningen av kyrkogården så att vård- och underhållsarbeten kan planeras långsiktigt med god framförhållning. Planens syfte är också att tydliggöra kyrkogårdens särskilda kulturhistoriska värden som enligt Kulturmiljölagen, KML, ska underhållas och vårdas så att de inte minskas eller förvanskas. Vård- och underhållsplanen ska även vara ett underlag för planering av ansökan om tillstånd enligt KML. Vård- och underhållsplanen är ett kunskapsunderlag som riktar sig till förtroendevalda och anställda i församlingen. Det ska ge stöd i beslut som rör kyrkogårdens förvaltning och framtida bruk.

LÄSANVISNING

Vård- och underhållsplanen består av två delar. Den första delen, här kallad vårdprogram, beskriver kort för kyrkogårdens historik och innehåller en kulturhistorisk karaktärisering, baserad på den tidigare framtagna karaktäriseringen av kyrkogården utförd av Stockholms stadsmuseum på uppdrag av Stockholms stift, 2015. Vidare beskrivs de olika delarna på kyrkogården som bedömts vara en del av det kulturhistoriska värdet, i detta vårdprogram kallade för värdebärare. Det är de delar som inom kyrkogården bedömts vara lagskyddade enligt Kulturmiljölagen (KML). För de utpekade värdebärarna inom kyrkogården anges förebyggande underhåll (FU) och planerat underhåll (PU). Vårdprogrammet innehåller även information om relevant lagskydd för kyrkogården. Vårdprogrammet bör uppdateras vart tionde år.

Den andra delen, här kallad underhållsplan, omfattar beskrivningar planerat underhåll (PU) och en kostnadsberäkning av dessa åtgärder. Planerat underhåll innebär åtgärder som är av engångskaraktär för att förhindra skada eller förvanskning. Underhållsplanen redovisas i en excellfil för att lätt kunna uppdateras när åtgärder har utförts eller nya behov tillkommer.

METOD OCH KÄLLOR

Arbetet har utförts genom inventering och fotografering på plats samt genomgång av litteratur och tidigare inventeringar och karaktäriseringar, se vidare under källförteckning.

Metoden baseras delvis på Stockholms stifts nya metod för vård- och underhållsplaner (antagen 2022), gällande upplägg och uppdelning i vårdprogram och underhållsplan. Text avseende historik och beskrivning är hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård, 2015, upprättad av Stockholms Stadsmuseum på uppdrag av Stockholms stift, samt uppdaterad i samband med upprättandet av detta vårdprogram.

FASTIGHETSUPPGIFTER

Djurö, Möja och Nämndö församling, Värmdö kontrakt, Stockholm stift, Värmdö Berg 11:1, Möja socken, Värmdö kommun, Stockholms län, Uppland.

Satellitbild över del av Möja, Värmdö, med Möja kyrkogård inom vit cirkel. (Lantmäteriet, Min karta)

FÖRUTSÄTTNINGAR

KULTURMILJÖLAG (KML)

Kyrkliga kulturminnen är skyddade enligt kulturmiljölagen (KML). Skyddet gäller för begravningsplatser som har någon del tillkommen innan utgången av år 1939, men även yngre begravningsplatser kan omfattas av tillståndsplikt efter beslut från Riksantikvarieämbetet.

Möja kyrkogård omfattas i sin helhet av KML.

4 kap 1 §

Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i KML.

VÅRD OCH UNDERHÅLL AV BEGRAVNINGSPLATSER

4 kap. 11 §

I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

4 kap 12 §

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader, fasta anordningar som murar och portaler samt vegetation.

TILLSTÅNDSPRÖVNING FÖR BEGRAVNINGSPLATSER

4 kap. 13 §

I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning,
3. för att ändra medveten gestaltning av vegetationen.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs.

NÄR SKA MAN SÖKA TILLSTÅND?

Begravningsplatser ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Förebyggande underhåll kan oftast betraktas som sedvanligt underhåll. Det vill säga att det är åtgärder som inte tillför några nya egenskaper eller funktioner till objektet. Denna typ av åtgärder kräver som regel inte tillstånd enligt KML.

Väsentliga ändringar som påverkar det kulturhistoriska värdet kräver däremot alltid tillstånd, se 13 §. Åtgärdens omfattning vad gäller tid, resurser eller fysisk påverkan är inte avgörande för om den är väsentlig. Det som avgör är om åtgärden är väsentlig är vilka konsekvenser åtgärden får för det kulturhistoriska värdet.

Inför planering av åtgärder som inte är löpande underhåll är det därför viktigt att ta reda på hur det man planerar att göra kommer att påverka kulturhistoriska värden. Bedömningen bör göras av någon med antikvarisk kompetens. En antikvarisk konsekvensbeskrivning är ett obligatoriskt underlag vid tillståndsansökan. Är man osäker på om åtgärden är väsentlig så är det bra att stämma av frågan med Länsstyrelsen.

VÄRDEBÄRARE MÖJA KYRKOGRÅRD

Kyrkogårdens kulturhistoriska värden beskrivs genom en uppdelning av kyrkomiljön i stort och kyrkogården specifikt. De utpekade värdena inom kyrkogården benämns i vårdprogrammet som värdebärare. Värdebärarna, både inom kyrkomiljön och kyrkogården, beskriver olika aspekter och objekt som är en del av kyrkogårdens kulturhistoriska värde. För varje värdebärare beskrivs känd historik samt upplevelsen av värdebäraren. De utpekade värdebärarna inom kyrkomiljön beskriver viktiga övergripande värden för kyrkogården. Därför anges inga underhållsåtgärder kopplade till dessa värdebärare.

För de utpekade värdebärarna inom kyrkogården anges förebyggande underhåll och planerat underhåll. Underhållsåtgärderna är beskrivna med syftet att det specifika objektets kulturhistoriska värde inte ska minskas, att utseende och karaktär inte förvanskas. Objekt som inte bedömts vara en del kyrkotomtens kulturhistoriska värde beskrivs inte i detta vårdprogram.

Nedan presenteras de värdebärare som identifierats inom kyrkogården liksom för kyrkomiljön. Med kyrkomiljön menas hur kyrkogården uppfattas och är en del av den omgivande miljön.

KYRKOMILJÖ

- Kyrkogårdens funktion som begravningsplats
- En kyrkogård i skärgården

KYRKOGRÅDEN

- Omgärdning - Murar
- Entréer - Stolpar och grindar
- Träd, buskar och häckar
- Markläggning, gångsystem och berg i dagen
- Gravkvarterens karaktär och gravvårdar
- Bårhus

Ortofoto över Möja kyrkogård.

KRONOLOGI

1630-tal. Kyrkobyggnad på nuvarande kyrkplats.
(Sveriges kyrkor, Låt kyrkorna berätta)

1725. Gravhäll i röd sandsten över Erik Andersson och hans hustru Karin Larsdotter i Löka. Senare placerad framför södra vapenhusporten, flyttad från Värmdö kyrkogård. (SLM, Låt kyrkorna berätta)

1755. Kyrkogården anläggs. (Sveriges kyrkor, Låt kyrkorna berätta)

1768-1769. Nuvarande kyrka uppförs under fortifikationsbyggmästaren Carl Örns ledning. (Sveriges kyrkor, ATA, Låt kyrkorna berätta)

1948-1950. Kyrkogården utvidgas åt norr samt förses med ett bårhus ritat av arkitekt Martin Hedman. (ATA, Låt kyrkorna berätta)

1987. Minneslund inrättas i kyrkogårdens södra del. (Låt kyrkorna berätta)

1989. Grindstolpar med grind tillverkas efter gammal förlaga till kyrkogårdens södra ingång av Allan & Erik-Petter Westerberg, Tornö. (Låt kyrkorna berätta)

2000-tal. Omläggning västra delen av bogårdsmuren.

Ca 2020 - Nedtagning av hängbjörkar och nyplantering av nya björkar.

2021. En kulturhistorisk gravvårdsinventering upprättas för gravanläggningarna inom kyrkogården. (Tyréns)

2022. De södra och västra murarna renoverades 2022 av Svea Sten Öst AB, från norr fram till grinden i söder.

2022-23. Samtliga björkar inom kyrkogården togs ned och återplanteras. (Församlingen)

Möja kyrkogårds västra kvarter.

Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård, 2015, upprättad av Stockholms Stadsmuseum på uppdrag av Stockholms stift, samt uppdaterad i samband med upprättandet av detta vårdprogram.

ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ

Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård, 2015, upprättad av Stockholms Stadsmuseum på uppdrag av Stockholms stift. Se vidare karaktäriseringen för en sammanfattning över kyrkogårdens kulturhistoriska värden under rubriken Kulturhistorisk karaktäristik.

ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ I FÖRVALTNING OCH ANVÄNDNING AV KYRKOGRÅDEN

- Kyrkogårdens starka kontakt med vattnet.
- Kyrkogårdens naturliga karaktär med gräsbevuxna kvarter och hängbjörkar.
- Bogårdsmuren av fältsten och terrasseringar av sprängsten.
- De två hamlade lönnarna vid den västra entrén.
- Kyrkogårdens grind mot söder uppförd efter gammal förlaga.
- Den slingrande grusgången.

Terrassering inom den norra sidan av kyrkogården med en terrassmur av sprängsten.

Bogårdsmurens östra sträckning med fältsten.

Vy mot kyrkan och kyrkogården från krykbryggan. I bergknallen bakom skylten för krykbryggan finns en jätttegryta på ca 0,5 diameter, en lämning från inlandsisen.

Kyrkogårdens grind mot söder uppförd efter gammal förlaga.

KYRKOMILJÖN

KYRKOGRÅRDENS FUNKTION SOM BEGRAVNINGSPLATS

KUNSKAPSVÄRDE

Möja kyrka och kyrkogård är belägen på Kapellholmens höjd sydväst om Bergs by invid Kyrkviken på den sydöstra delen av Stora Möja. Prästgården ligger strax söder om kyrkan. Omgivningen närmast kyrkan präglas av kuperad naturmiljö med berg i dagen.

På en geometrisk avmätning från 1630 finns ett kapell markerat ungefär på samma plats som dagens kyrka och kyrkogård. Dock är Kyrkviken betydligt mindre idag då den har växt igen. Det är inte klarlagt när det första kapellet uppfördes men dagens kyrka stod klar 1769 och kyrkogården började anläggas redan 1755. Till det behövdes en icke oansenlig mängd jord då området till största del utgjordes av kala hållar.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård 2015, s. 3)

UPPLEVELSEVÄRDE

Kyrkogården har ett kontinuitetsvärde som kyrkogård och har använts som begravningsplats under en lång tid. De äldsta gravvårdarna bidrar till att berätta kyrkogårdens äldre historia, avläsbar än idag.

Gravvårdarna har en blandad ålder. Det finns flera väldigt gamla vårdar bevarade med inskriptioner som vittnar om dåtidens yrkesroller kopplade till vattnet.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential:

Underhåll och restaurering av gravstenar så att de får tydligare inskriptioner skulle hjälpa till att förmedla kyrkogårdens äldre historia som kyrkogård, gällande tillhörande gårdar, yrkesroller kopplade till vattnet och personer som haft en särskild betydelse för bygden. (Se vidare sida 20-21).

Utsnitt från karta 1630. Kyrkan och kyrkogården har samma placering som idag. (Lantmäteriet, kartbild hämtad från karaktäriseringen)

EN KYRKOÅRD I SKÄRGÅRDEN

KUNSKAPSVÄRDE

Möja kyrka och kyrkogård är belägen på Kapellholmens höjd sydväst om Bergs by invid Kyrkviken på den sydöstra delen av Stora Möja.

Kyrkogården har en stark och nära kontakt med vattnet som är viktig att upprätthålla.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård 2015, s. 3 och 10)

UPPLELSEVÄRDE

Kyrkogården har en öppen karaktär med vy mot det intilliggande vattnet. Kyrkan och kyrkogården är väl synlig från omgivande landskap till följd av placeringen på en höjd.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential

Kyrkogårdens kontakt med vattnet är viktig. Idag finns till viss del skymmande växtlighet i den södra delen av kyrkotomten ned mot kyrkbryggan. Rökning och drift ska ske inom kyrkofastigheten på bägge sidor om bogårdsmuren för att behålla den öppna kontakten mot vattnet.

Utblick mot vattnet från kyrkogården.

Ortofoto med fastighetsgränser. Kyrkogården ligger inom fastigheterna 11:1 och 1:130. Församlingen äger utöver dessa fastigheter 11:3. Nuvarande strandlinje syns med blåskrafferat. Källa: Lantmäteriet.

KYRKOGRÅRDEN

OMGÄRDNING - MURAR

KUNSKAPSVÄRDE

Den kallmurade gråstensmur som omger kyrkogården är av olika ålder och utförande. De södra, västra och östra mursträckningarna av fältsten är de äldsta och troligtvis samtida med anläggandet av kyrkogården och uppförandet av den nuvarande kyrkan. Murens östra och syd-östra sträckning är nästan helt överväxt då jord har fyllts på nästan ända upp till krönet. Detta hotar att rasera muren helt eller delvis. Den norra delen av kyrkogården avslutas med två terrassmurar, den övre av fältsten och den nedre av sprängsten. De anlades runt 1950 i samband med utvidgningen av kyrkogården samt uppförandet av bårhuset som ansluter till den yttre av de två norra murarna. Stenarna i den nedre av de norra terrassmurarna är betydligt större än i övriga delar av kyrkogårdsmuren.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård s. 3)

UPPLELSEVÄRDE

Murarna redovisar olika tiders gestaltungsideal. De äldsta delarna av bogårdsmuren har en hög ålder. Vid vissa murpartier i öster är det stor höjdskillnad mellan mark ovan och nedanför muren. Detta upplevs som en arbetsmiljörisk vid drift.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential:

Det förekommer olämplig växtlighet på och i murarna, framförallt i den sydöstra delen där även ras förekommer på några ställen. Den östra sträckningen av muren är på sikt i behov av omläggning.

Buxbomshäcken fungerar som fallskydd. Häcken skulle kunna kompletteras och förlängas till de delar som har stor höjsskillnad, vilket särskilt gäller den södra delen av muren.

Förebyggande underhåll (FU):

Avlägsna löv och olämplig växtlighet i murverket 1 gång/år eller vid behov. Inga andra växter än sedum, gräs i mindre omfattning eller mossor bör tillåtas på en kallmur. Växtlighet på mur från intilliggande gravanläggningar bör generellt avlägsnas. På den östra bogårdsmuren finns växtlighet i form syren och snöbär på mur. Dessa kan vara kvar, men bör avlägsnas om de orsakar skada på muren.

Kontroll av murar, med fokus på växtlighet och utskjutande stenar 1 ggr/år. Rotogräs och vedartat ogräs som växer mellan murstenar avlägsnas.

Den västra sträckningen av bogårdsmuren, bitvis omlagd under 2020-talet. I nordväst har jord har fyllts på upp till murens överkant.

Bogårdsmurens västra sträckning mot norr med en högvuxen buxbomshäck.

Planerat underhåll (PU):

De södra och västra murarna renoverades 2022 av Svea Sten Öst AB, från norr fram till grinden i söder, i samarbete med Wilund arkitekter och antikvarier som också har tagit fram en antikvarisk förundersökning gällande murarna status. Gällande kommande underhållsbehov av murarna se vidare tidigare framtagen antikvarisk undersökning: *Bogårdsmuren Möja kyrka, Begränsad antikvarisk förundersökning, 2022-04-05, Wilund arkitekter och antikvarier AB.*

Församlingen har upplevt problem med höjdskillnader mellan terrassmur och omgärdande mark. Möjliga åtgärder med hänsyn till kulturmiljön bör utredas för att avhjälpa arbetsmiljörisk vid höjdskillnader. Detsamma gäller eventuellt utbyte av snöbärshäcken och syrénen på den östra mursträckningen. Detta bör utredas vidare i samarbete med en antikvarie och en stenläggare med vana att lägga om äldre bogårdsmurar.

Åtgärder på murarna kräver tillstånd från Länsstyrelsen. Planerade åtgärder på murar stäms av med Länsstyrelsen och medverkande antikvarie.

Den södra sträckningen av bogårdsmuren är tillsammans med den västra den äldsta delen av muren. Invid murens sträckning utanför kyrkogården växer en ormbunke.

Bogårdsmurens norra sträckning av bogårdsmuren flankeras av buxbom. Buxbomshäcken fungerar som fallskydd. Häcken skulle kunna kompletteras och förlängas till de delar som har stor höjdskillnad, vilket särskilt gäller den södra delen av muren.

Bogårdsmurens östra sträckning mot norr. Jord har fyllets på upp till murens överkant.

Ras inom bogårdsmurens östra sträckning.

Bogårdsmurens östra sträckning mot söder.

Vy från norr. Kyrkogården är terrasserad i flera nivåer med stödmurar. I slänten upp mot murarna växer en rad med björkar utanför kyrkans mark.

ENTRÉER - STOLPAR OCH GRINDAR

KUNSKAPSVÄRDE

Entréer till kyrkogården återfinns i tre vädersträck, norr, söder och väster. Den västra som är kyrkogårdens huvudentré utgörs av två grovt huggna och rektangulära stenar. Grind saknas här men bärhakarna sitter fortfarande kvar i grindstolparna. Den västra entrén flankeras även av två lönnar. Den södra entrén har en pargrind av trä som nyttillverkades 1989 av Allan och Erik-Petter Westerberg på Tornö efter en äldre förlaga. Den norra entrén utgörs av en stentrappa som leder upp till den nedre av de två terrasseringarna.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård 2015, s. 4)

UPPLELSEVÄRDE

De grovt huggna stenarna vid den västra entrén (huvudentrén) och den norra entréns stentrappa bidrar till känslan av att stiga in i en särskild miljö med en ålderdomlig prägel.

Trägrinden vid den södra entrén har hantverksmässiga värden och kvaliteter.

Den norra entrén med trappa till kyrkogården bidrar till att kyrkogården bidrar också till en förståelse för, och är en del av berättelsen av, kyrkogårdens olika gestaltungsfasar.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential:

Komplettering med grind vid den västra entrén efter ursprunglig eller äldre förlaga.

Förebyggande underhåll (FU):

Sedvanligt underhåll och årlig/kontinuerlig översyn av grindar för att upptäcka eventuella skador.

Grindar tvättas vid behov, vid biologisk påväxt.

Planerat underhåll (PU):

Grinden är i nuläget i relativt gott skick.

Bättringsmålning av grindarna ca vart 5-10:e år med samma typ av ytbehandling likt befintligt, mörkbrun pigmenterad tjära. Grindstolpar målas i en svart kulör med vita toppar ca vart 10:e år.

Entré till kyrkogården från väster med grovt huggna och rektangulära stenar som grindstolpar. I grindstolparna finns bärhakarna kvar men grinden saknas.

Entré till kyrkogården från söder med pargrind av trä, uppförd efter äldre förlaga.

Kyrkan 1937, fotograferad av Nils Lagergren. I fotografiets högra hörn syns en grind i muren, vilken syns på fotografiet intill. Fotografiet är hämtat ur Sveriges kyrkor.

Del av en tidigare grind skymtas på ett fotografi från 1930-talet på kyrkobesökare framför kyrkan. Fotograf: Per Kjellén ur boken Skärgårdshav, 1939, av Erik Johnson. Fotografi hämtat från gruppen Möja med omnejd då och nu (2024-11-21).

TRÄD, BUSKAR OCH HÄCKAR PÅ KYRKOGÅRDEN

KUNSKAPSVÄRDE

Strax innanför den västra entrén står två hamlade lönnar i god kondition. På kyrkogården växer även ett antal hängbjörkar. Strax intill timstenen söder om kyrkan växer en syren. I minneslunden växer det två stycken askar samt en enbuske. Bogårdsmurens östra sträckning flankeras av snöbärsbuskar och syrener. Den norra och nordvästra sträckningen omges av buxbomshäckar.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård s. 4)

Kompletterande kommentar: Inom kyrkogården finns fem nyplanterade björkar, två på den södra sidan om kyrkan och tre på den norra sidan. Björkarna planterades i anslutning till att kyrkogårdens gamla hängbjörkar (en på norra och en på södra sidan om kyrkan) togs ned. En högre stubbe har sparats av den norra hängbjörken. Asken placerad invid den södra bogårdsmuren har tagits ner. Invid den nordöstra delen av bogårdsmuren finns ett yngre rönträd.

UPPLEVELSEVÄRDE

De hamlade lönnarna vid den västra ingången är i god kondition.

Många av växterna på kyrkogården är arter som man kan återfinna vilda i den omgivande skärgårdsmiljön. Björkar dominerar som trädart, man har valt att hamla lönnar vid entrén och det växer en ask och en enbuske vid minneslunden. Alla träd som bidrar till en karaktär typisk för en kyrkogård.

Häckarna av buxbom på terrassen ser ut att vara i god kondition bidrar som vintergrönt inslag. De kan mycket väl vara ursprungliga och fungerar som en tidsmarkör från 1950-talet då terrassen anlades. Dessutom skyddar de från fall från terrassmuren.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential:

Var uppmärksam på eventuella angrepp av buxbomssot. Rengör klippredskap efter klippning av skadade plantor. Föröka på egna friska plantor.

Förebyggande underhåll (FU):

Årlig kontroll. Skadade och döda grenar skärs tillbaka. Om växtdelar kan vara angripna av buxbomssot måste de avlägsnas och brännas/deponeras. Jord hålls fri under nyplanterade träd de första 3 åren. Stam och rotskott avlägsnas.

Planerat underhåll (PU):

Uppföljning av trädvårdsplan. Lönnar hamlas vart 3:e år.

Gällande underhåll, se trädvårdsplan av Harald Kratchmer från 2022.

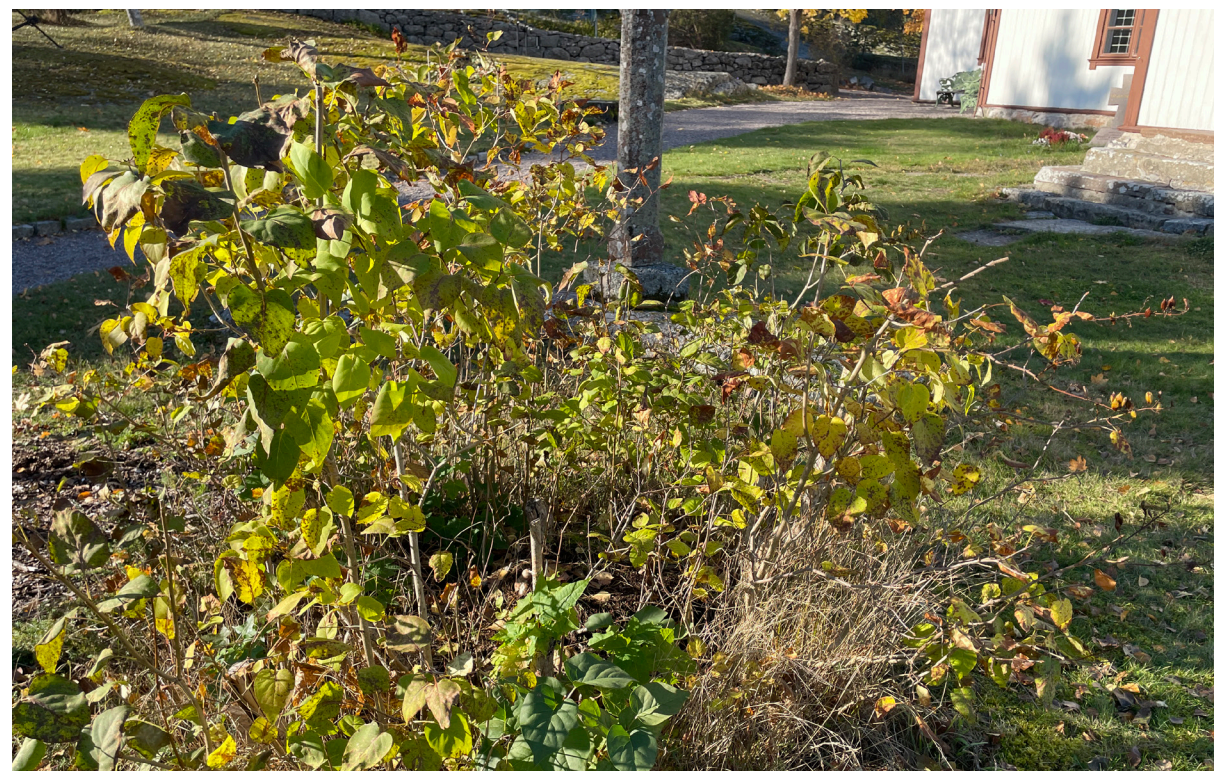
Vid kyrkans västra ingång finns två hamlade lönnar.

I minneslunden växer två askar. I bilden syns asken i sydväst.

Det finns fem nyplanterade björkar. I bilden syns en av björkarna på den norra sidan av kyrkogården.

En syrén växer invid timstenen, söder om kyrkan.

Sparad stubbe från den norra hängbjörken.

En enbuske växer inom minneslunden intill en ask.

Bogårdsmurens östra sträckning flankeras av snöbärbuskar öster om mursträckningen och syrener väster om mursträckningen.

Invid den nordöstra delen av muren finns ett rönträäd.

Den norra och nordvästra sträckningen omges av buxbomshäckar.

MARKLÄGGNING, GÅNGSYSTEM OCH BERG I DAGEN

KUNSKAPSVÄRDE

Kyrkogården har endast en grusad gång som sträcker från söder till norr och förbinder de tre entréerna genom att passera väster om kyrkan. Gången är delvis kantad av smågatsten. Tack vare grusgångens slingrande form mellan entréerna upplevs kyrkogården naturlig och som en självklar del av landskapet.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård s. 4)

UPPLELSEVÄRDE

Markbeläggningen i form av grusade gångvägar skiljer sig från den intilliggande landsvägen utanför kyrkogården där mindre grus dominerar. Den grusade gången är en viktig karaktär på kyrkogården som bidrar till att markera att det är en äldre kulturmiljö. De är en del av helhetsmiljön och bidrar till platsens kulturhistoriska värde.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential:

Vid byte av markbeläggning bör om möjligt grus i första hand användas, i en fraktion på 5mm och i en granitgrå kulör lik trappor inom kyrkotomten liksom den omgärdande muren. Samtliga grusvägar inom kyrkotomten bör eftersträva att ha samma typ av grus gällande fraktion och kulör.

För tillgänglighetsanpassning av grusgångar schaktas 200 mm, sen läggs ca 150 mm packat bärlager (0-32 mm), 30 mm packat stenmjöl (0-8 mm) och ovanpå det ett tunnare lager, 10-20 mm grått stenkross (2-5mm).

På sikt kan kantsten läggas längs med alla gångstråk för att underlätta underhållet av raka kanter mellan gräs och grusgångar.

Förebyggande underhåll (FU):

Sedvanligt underhåll såsom ogräsbekämpning, krattning, påfyllning av grus, och hålla gångarna fria från obehörigt material.

Planerat underhåll (PU):

Grusgångarna bedöms vara i gott skick. Vid upprustning av grusgångarna används ett grått grus i en fraktion på ca 5mm.

Omläggning av utfallna kantstenar vid behov, eller ca vart 10:e år.

Gångvägens slingrande sträckning söder om kyrkan leder fram till ingången mot vattensidan.

Den södra sträckningen slingrar sig upp till kyrkan och vidare till den västra entrén till kyrkogården.

Stentrappan i terrassmuren mellan den norra delen och kvarteren direkt invid kyrkan.

Längs med grusgången ligger varierande storlek på kantsten.

Invid den norra sträckningen av grusgången finns berg i dagen.

GRAVKVARTERENS KARAKTÄR OCH GRAVVÅRDAR

KUNSKAPSVÄRDE

Kyrkogården från 1755, i form av en oregelbunden rektangel, omges av stenmurar som i norr och öster bygger upp en terrass. Ingångar finns i väster, söder och norr. 1989 tillverkades en ny trägrind med grindstolpar till den södra ingången efter gamla förlagor. Huvudingången i väster flankeras av två lönnar. Gravarna är markerade med resta stenar i sammanhållna kvarter, framförallt i det nordvästra hörnet, samt i en sammanhängande remsa längs den östra kanten. I övrigt präglas kyrkogården av stenkantade grusgångar, utplacerade bänkar, klippta gräsmattor och ett antal storvuxna hängbjörkar. På kyrkans norra sida invid tornet finns en samling äldre gravvårdar av huggen sten.

1948–50 utvidgades kyrkogården åt norr på för ändamålet nyinköpt mark. Arkitekt Martin Hedman ritade den nya kyrkogårdsdelen, där stenkantade terrasser anpassade sig till den befintliga norrslutningen. Låga häckar av buxbom ramar in den övre terrassen och en rad björkar avskärmar mot vägen. Ett av arkitekt Hedman ritat bårhus placerades invid terrasstrappan på samma plats som en äldre jordkällare.

Efter utvidgningen omfattade kyrkogården 275 gravplatser, vilket man redan då bedömde som knappt trots att man enligt lokalt bruk planerade återanvända även helt utnyttjade familjegravar redan efter ett tjugotal år. 1987 inrättades och invigdes en minneslund på kyrkogårdens sydvästra del. Denna mjukt böljande grässlänt med enstaka klipphällar pryds av ett ankare, en blomsterhållare skänkt av en familj på Granholmen, samt några planterade träd.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrka s. 5-6)

Kyrkogården utgörs av i stort sett endast två gräsbevuxna kvarter. Ett större öster om kyrkan som sträcker sig från den södra muren till terrasseringen i norr samt ett mindre norr om kyrkan. Den terrasserade delen av kyrkogården i norr är i sin tur uppdelad i två kvarter, även här ett större och ett mindre som separeras av stentrappor och en grusad gång.

I det östra kvarteret, som är det största, bildar gravvårdarna nord-sydliga rader vända åt väster. I det mindre norra kvarteret bildar gravvårdarna öst-västliga rader vända åt söder. Detsamma gäller gravvårdarna på den norra terrasserade delen. Väster om kyrkan återfinns ett fåtal gravvårdar i det norra kvarteret på rad vända åt öster. Gravvårdarna i de olika kvarteren är varierande till form och storlek men utgörs i huvudsak av stenar av granit. En del av vårdarna är stenomgärdade med grusad eller gräsbeväxt yta. Det återfinns även en del sten- och järnkors. Exempel på titlar som återfinns på gravvårdarna är säljägare, båtbyggare och sjökapten. Samtliga gravvårdar står i raka rader vilket kontrasterar till de organiskt formade kvarteren.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård s. 4)

Vy över minneslunden och den nordvästra delen av kyrkogården.

Den södra delen av kyrkogården.

I den sydöstra delen av kyrkogården där jordmänen var och är dålig inrättades en minneslund 1987.

Minneslunden utgörs av en svagt sluttande grässlätt där berg går i dagen på tre ställen. I minneslunden sker gravsättningen mellan de två yttersta stenpartierna. Minneslundens utsmyckning utgörs av två dekorativa svartmålade gjutjärnskonstruktioner förankrade i stenpartierna där möjlighet att sätta fast ljuslyktor finns samt av ett stort gammalt ankare placerat mitt i lunden. Sittmöjlighet erbjuds i form av en bänk strax innanför bogårdsmuren vid den södra entrén.

Mellan den södra stigluckan och vapenhuset står en så kallad timsten som är en variant av vertikalt solur.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård 2015, s. 3, 4 och 7)

Ankaret i minneslunden är skänkt av Sven Pettersson Stackängen Löka ö, tidigare kyrkvaktmästare på Möja.

Soluret renoverades 2023 av stenkonservator Svante Nilsson på PROLITHOS Stenkonservering AB. I konserveringsrapporten från 2023-06-11 beskrivs att soluret är tillverkat av gotländsk sandsten. Soluret hade lossnat från pelaren och förvarats i vapenhuset innan den utförda konserveringen. Den var tidigare limmad utan dubb på pelaren. Under konserveringen borrades ett 8 mm hål i pelarens centrum, i soluret fanns sedan tidigare ett större kvadratisk hål, och en 8 mm gängstång limmades fast i soluret med Billy´s stenlim pasta. Efter härdning limmades detta fast i det förborrade hålet i pelaren och soluret passades in i linje med den kvadratiske överdelen på pelaren.

((Text hämtad från Konserveringsrapport, Lagning av Gravhäll samt montering av solur, PROLITHOS Stenkonservering AB, 2023-06-11))

UPPLEVELSEVÄRDE

Kyrkogården har många bevarade äldre gravvårdar i varierande utförande, både gällande gravvård och kringgårdning, som bidrar till kyrkogårdens ålderdomliga karaktär. Gravvårdarna bidrar genom sina inskriptioner till ett tidsdjup på kyrkogården. De är en källa till berättelser om vilka som varit en del av platsen i historisk tid, med personhistorisk information liksom samhällig information i form av exempelvis titlar och befattningar. Gravanläggningarna ger även en bild av äldre tiders gravsättning.

Inom gravkvarteren har gräset på sina ställen släppts upp och fått bli ängsmark. Ängsmark på kyrkogårdar är inte historiskt främmande, utan närmare en ursprunglig karaktär inom kyrkogårdar än nutidens välklippta gräsmattor. Ängsmark i kombination med äldre gravvårdar kan ge en upplevelse av en äldre typ av kyrkogårdsmiljö.

Bogårdsmuren och den innanför liggande nordöstra delen av kyrkogården.

Den norra delen med terrassmur som utvidgades 1948-50 efter ritningar av arkitekten Martin Hedman, till vänster i bild.

ANTI-KVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential:

Församlingen har ett mycket stort behov av att öka jordlagret i minneslunden för att möjliggöra gravsättning. Yttersta lagret har eroderat och är därför i stort behov att fyllas på. Nuvarande jordlager är ca 80 cm. En utredning kring minneslunden behöver utföras inom det närmsta året gällande påförande av ett extra jordlager i förhållande till intilliggande mur.

Förebyggande underhåll (FU):

Sedvanligt underhåll. Bibehåll ängsmark på utsatta platser inom kyrkogården. Anläggande av ny ängsmark stäms av med Stockholms stift.

Planerat underhåll (PU):

Se *Kulturhistorisk gravvårdsinventering, 2021-07-15, Tyréns* för åtgärdsförslag gällande de kulturhistoriskt utpekade gravvårdarna inom kyrkogården.

Soluret placerat mellan den södra stigluckan och vapenhuset.

Soluret i gotländsk sandsten, med dess visare.

BÅRHUS

KUNSKAPSVÄRDE

Marken i direkt anslutning norr om kyrkan köptes 1948 så att en mindre utvidgning kunde ske. På platsen för en äldre jordkällare uppförs ett bårhus i sten av Stenhuggare Öberg efter ritningar av arkitekt Martin Hedman som också ritade den nya kyrkogårdsdelen.

Bårhuset i kyrkogårdens nordöstra hörn är uppfört i betong och klätt med fogad sprängsten. Entréfasadens överstycke har en tympanonliknande form som avslutas i två spetsar som döljer takets betongkonstruktion som kragar ut över sidorna. Portarna är klädda med kvadratiska, nitade plåtar. De båda portarna har varsin minimal gallerförsedd glugg. Det flacka sadeltaket är täckt med en gräsväxt.

(Text hämtad från karaktäriseringen över Möja kyrkogård 2015, s. 3 och 7)

UPPLELSEVÄRDE

Bårhuset är en del av den utvidgade delen från 1948-50 och ett uttryck för då rådande stilideal. Den synliga betongkanten på bårhusets långsidor upplevs som märkliga inslag på den sprängstensklädda fasaden men berättar om byggnadens uppförandetid.

ANTIKNVARISK KOMMENTAR

Utvecklingspotential: -

Förebyggande underhåll (FU):

Översyn av bårhuset bör ske 1 ggr/år, med fokus på eventuellt bortfall av fog och begynnande påväxt av ogräs.

Mindre underhållsåtgärder genomförs årligen vid behov.

Planerat underhåll (PU):

Bårhuset bedöms vara i gott skick.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

Karaktäriseringen av Möja kyrkotomt, Stockholms stift, 2015.

OTRYCKTA KÄLLOR

Bogårdsmuren Möja kyrka, Begränsad antikvarisk förundersökning, 2022-04-05, Wilund arkitekter och antikvarier AB.

Lantmäteriet tjänst, Min karta.

Kultuhistorisk gravvårdsinventering, 2021-07-15, Tyréns.

FOTOGRAFIER

Nulägesbilder är tagna av Tyréns, 2024.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

TYRÉNS